

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

راهکار های دستیابی به شهر سالم در ایران

مجید اسماعیل زاده^۱

۱- کارشناسی ارشد شهرسازی

چکیده:

با شروع صنعتی شدن دامنه‌ی مشکلات و مسائل شهرها تمام طیف‌ها، طبقات و اقسام اجتماعی را دربر گرفته است. مشکلاتی از نوع انواع آلودگی‌ها در سرزمین، مشکلات تولید شده ناشی از تراکم جمعیتی، فعالیت‌های اجتماعی، نامناسب بودن دسترسی و ارتباطات شهری و ...، دولت‌های ملی و محلی را به چالش طلبیده موضوع بحث روشنفکران، فیلسوفان، جامعه شناسان و شهرسازان و معماران قرار گرفته است. بیشتر شهرها با سطح فزاینده‌ای از تبعات منفی ناشی از رشد سریع مواجه هستند که این خود سلامت عمومی شهروندان را تهدید می‌کند. به همین علت فکر شهر سالم در پژوهش‌های شهری معاصر اهمیت زیادی یافته و از ظرفیت مطالعاتی بسیاری برخوردار شده است.

هدف این پژوهش در درجه‌ی اول بررسی و تحلیل نقش برنامه ریزان شهری در ایجاد بسترها لازم جهت تامین احتیاجات طبیعی و زندگی بخش انسان در شهرهاست که برای این منظور به مطالعه‌ی روندهای حاکم بر تعاریف شهر سالم پرداخته و سپس معیارهای مورد نیاز جهت سلامت شهری را مورد مطالعه قرار داده است؛ تا بر اساس آن بتوان راهی برای دستیابی به شهر سالم را ترسیم نمود. تا در این شهر سالم شاهد به ثمر نشستن همه‌ی استعدادهای نهفته‌ی انسان بوده و محیطی شایسته‌ی زیست انسان فراهم شود؛ پژوهش حاضر از نوع توسعه‌ای می‌باشد و با روش توصیفی انجام گرفته است. در این پژوهش از منابع کتابخانه‌ای استفاده شده و به ویژگی‌ها و مزایای شهر سالم پرداخته شده است. در ادامه با تشریح شهر سالم، عواملی که بر سالم شدن شهرها تاثیر دارند مورد بررسی قرار گرفته و در انتها پیشنهادهایی برای تبدیل شهرها به شهر سالم از قبیل وجود محیطی پاک و آرام، دسترسی سریع و آسان به خدمات شهری، مسکن مناسب به لحاظ کمی و کیفی و توزیع بهینه خدمات در سطح شهر پیشنهاد شده است.

واژه‌های کلیدی: شهر، شهروند، شهرسازی، شهر سالم

مقدمه:

شكل خوب شهر به میزان رشد عرصه‌های عمومی، دموکراسی، عدالت اجتماعی و مشارکت مردم با مسئولان و برنامه ریزان بستگی دارد. مشکلاتی که امروزه شهرها را دربر گرفته، علاوه بر بسیج عمومی نیروها نیازمند تقویت دانش فنی و روش‌های اجرایی در بهبود شرایط زیست انسان است. شهر سالم محصول زنجیره‌ای از اقدامات منطقی، هماهنگ و برنامه محور است و تامین آن در گرو جریان داشتن این اندیشه، در کلیه سلسله مراتب طرح‌ها و برنامه‌های شهری است.

پروژه شهر سالم در شهر لیسبون با هدف بهبود سطح بهداشت از سوی دفتر منطقه‌ای سازمان بهداشت جهانی اجرا گشت. نتایج موفق‌آمیز حاصل از پروژه سبب گشت این امر آغازی باشد برای استفاده از راهکارهای نوین آن در شهرها در سطح جهانی. بدین ترتیب ایده شهر سالم به عنوان یک پدیده فکری در سطح بین‌المللی با بهره مندی از بنیادهای علمی و دانشگاهی برای حل مسائل شهری ابزار مفیدی تلقی گردید.

در سال ۱۳۷۰، شهرداری تهران با همکاری وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، نخستین سمپوزیوم شهر سالم را با حضور کارشناسان و صاحب‌نظران و مسئولان سازمان‌ها و دستگاه‌های اجرایی کشور، در تهران، برگزار کرد(طبیبیان،

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

). مسائل امروزی شهرها ایجاب می‌کند که ایده شهرهای سالم را به عنوان وسیله‌ای موثر و جامع مورد توجه قرار داد و کلیه سازمان‌های زیربسط به صورت هماهنگ در جهت تحقق اهداف این نهضت تلاش نمایند.

آنچه اهمیت دارد این است که چه شاخص‌هایی برای تعریف یک شهر سالم معرفی می‌شوند و این شاخص‌ها متناسب با شهرهای ایران با وجود تفاوت‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی و... هستند یا خیر. برای درک این موضوع مطالعات تحقیقی بسیاری صورت گرفته است با وجود این، اینکه در ایران چه شهرهایی به عنوان شهر سالم معرفی می‌شوند و چگونه می‌توانند به این مهم دست یابند نیازمند تبیین شاخص‌ها و ارائه راهکارهای مطلوب می‌باشند که در این مقاله به آن پرداخته شده است.

اهمیت و ضرورت

رشد سریع جمعیت شهرها به دلیل نرخ بالای موالید و مهاجرت به همان نسبت مصرف منابع در آن‌ها و انتشار آلودگی از آن‌ها را افزایش داده و امروزه نه تنها تعادل اقتصادی و اجتماعی درون شهرها را برهم زده است بلکه موجب عدم تعادل اکولوژیک منطقه‌ای که در آن قرار گرفته اند نیز شده و عرصه‌های طبیعی را روزبه روز بیشتر بر زیستمندان آن تنگ کرده است. این امر درست خلاف اصول توسعه پایدار برای شهرها و محیط زیست می‌باشد. لذا برای دستیابی به توسعه متوازن و پایدار شهرها و محیط زیست در درازمدت، نیاز به بازنگری روابط موجود بین اجزاء سیستم‌های درون شهر، شهر با محیط زیست خود، شهر با سایر شهرها و مناطق جهان می‌باشد. شهرها بستری برای توسعه راهبردهای کلانی هستند که از آن طریق می‌توان بهداشت و سلامتی را ارتقا بخشید و روابط و تعاملات انسانی را بهبود و ترمیم نمود. علم اکولوژی نیز در شهرها به خصوص شهرهای بزرگ حیات پدیده‌های طبیعی را در ارتباط با تکنولوژی و تمدن بشری و محیط زیست انسانی تجزیه و تحلیل می‌کند. اکولوژی شهری به عنوان برنامه عملی به نحوه برخورد با زمین، گیاهان، جانوران و به خصوص با آب موجود در شهر می‌پردازد اینکه در مصرف مواهب طبیعی صرفه‌جویی کنیم، مسئولانه و همراه با وسوسات به زمین حاصل خیز شهری به آب مشروب و گوارا به گیاهان و جانوران که ساکنان اصلی و قدیمی شهر بوده اند بگیریم و به وضع قوانین عادلانه برای همزیستی با آن‌ها بپردازیم، ضرورت پرداختن به مفهوم شهر سالم و راهکارهای رسیدن به آن را کاملاً ضروری می‌نماید.

مبانی نظری پژوهش

اندیشمندان رشته‌های گوناگون هر یک از منظر خاص خود به شهر پرداخته و برای آن تعاریف متفاوتی را ارائه نموده اند. اما آنچه که از مجموع تعاریف گوناگونی که برای شهر ارائه شده است بر می‌آید این است که در همه‌ی آنها موضوع محوری انسان و تجمع انسا نها در کانون‌های شهری مشترک می‌باشد. مثلاً جامعه شناسان شهر را مکان کنش افراد در گروه‌های مختلف بیان می‌کنند (ربانی، ۱۳۸۵: ۶) یا جغرافیدانان شهر را ترکیبی فضایی از جمعیت‌ها و اشکال مختلف تعریف می‌کنند. که داری فضایی پویا از رفت و آمد و حرکت انسان‌ها است (فرید، ۱۳۸۴: ۳۷).

پس با توجه به جمیع این تعاریف باید اذعان نمود که شهر بیش و پیش از هر چیز موضوع و پدیده ای انسانی است و این انسان‌ها هستند که شالوده و بنیان اساسی شهرها را تشکیل می‌دهند بنابراین در هر برنامه ای که برای شهر تهیه می‌شود نباید محوریت انسان را فراموش کرد.

متاسفانه آنچه امروزه در شهرها حاکم است فقدان نگرش انسانی به شهر هاست که منجر به حاکمیت ماشین بر سرنوشت شهرها شده است و شهر ابعاد انسانی خود را به مرور از دست داده و مکانی برای تردد ماشین‌ها خواهد شد. این روند پس از انقلاب صنعتی و بخصوص بعد از ورود وسایل نقلیه‌ی موتوری به شهرها ابعاد وسیع تری به خود گرفت. بدین نحو که با ورود اتومبیل به شهرها برنامه‌های شهری به حمایت از این تازه وارد شهری تغییر جهت داد و شهر عرصه‌ی تاخت و تاز ماشین واقع شدو انسان به نفع ماشین از عرصه‌های شهری عقب نشینی نمود که حاصل آن سلطه‌ی ماشین بر شهرها بود. با افزایش عرض خیابان، تعداد تصادفات به شدت افزایش می‌یابد و شهر وندا هر روز بیش از گذشته‌ی طعمه‌ی ماشین خواهد شد.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

فرایند ماشینی شدن شهر ها فضای آرام و امن شهر ها را بویژه برای سالخوردگان و کودکان از بین برد است و کودکی که هرگز احساس امنیت نکرده است، در بزرگی نخواهد توانست به امنیت اجتماعی معتقد و پای بند باشد. (شیعه، ۱۳۸۵، ۳۳) این فضای نامن امکان تحرک، تمرينات بدنی و ورزش را از شهروندان سلب خواهد نمود و به مرور شهروندان سلامت جسمی و روحی خود را از دست خواهد داد و با کاهش توان های ذهنی آنان در اثر آلودگی مفرط هوا ضمن ابتلا به بسیاری از بیماری ها بهره وری کاری آنها نیز کاهش خواهد یافت و میزان بزه کاری های اجتماعی نیز افزایش می یابد. خشونت در استادیوم ها و میدان های ورزشی نشانه ای اعتراض به مشکلات جاری زندگی است (عباس زادگان، ۱۳۸۶: ۵۱)؛ که ماشینی شدن بیش از حد شهر ها عمدت ترین نقش را در آن دارد.

شهرها به عنوان نمادهای پیچیده ای زندگی جمعی برای اداره شدن مطلوب نیاز به خرد جمعی دارند که این مهم از طریق مشارکت آن ها در تصمیم گیری های شهری عملی می شود. مشارکت شهروندان و تاثیر گذاری آنان در اداره ای شهر ها منجر به احساس تعلق خاطر بیشتر آن ها به شهر و تقویت هویت شهری شهروندان خواهد شد (ساوج، ۱۳۸۵: ۲۵۳).

شهر سالم شهری است که به طور پیوسته محیط های فیزیکی و اجتماعی را خلق کرده و بهبود می بخشد، منابع جامعه را توسعه می دهد تا مردم قابلیت پشتیبانی متقابل را پیدا کنند و روش زندگی خود را بهینه نمایند (Catherine & Barton, 2000: 219). در واقع شهر سالم یعنی وجود متغیرها یا مولفه های مناسب اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و زیست محیطی در شهر می باشد و برنامه ریزی آن عبارت است از ایجاد و یا بهبود شرایط زیست محیطی در جهت بهره برداری از محیط و رعایت همه کاربری ها با توجه به تراکم و سرانه مناسب و رعایت استانداردها و معیارهای سرانه و تهیه مسکن برای تمام اقسام جامعه شهری و ارائه خدمات شهری به گونه ای که تمام مردم از آنها نهایت استفاده را بکنند (زیاری، ۱۳۸۳: ۲۵).

همچنین شهروندان سالم کسانی هستند که به شهر به عنوان موجودی با هویت و نیز بخشی از ساختار هویتی خود می نگرند که می توانند با مشارکت در مدیریت و تصمیم گیری شهری، مشارکت در آبادانی شهر، مشارکت در تامین ایمنی شهر و مشارکت در بهبود محیط شهری میزان اثر بخشی بیشتری در شهر داشته باشند. شهر به عنوان محل زندگی انسان باید ویژگی ها و شرایط مناسب آسایش و رفاه اورا داشته باشد (علوی تبار، ۱۳۸۲، ۱۲۲)؛ و هیچ کس بهتر از خود شهروندان نمی تواند در این زمینه صاحب نظر باشد. برنامه ریزان شهری هر قدر شهر را زیبا کنند بلوار، آنما، بوستان و ... بسازند اما نتوانند احتیاجات طبیعی و زندگی بخش مردم را تامین کنند راه به خط رفته اند و شهر، ناسالم خواهد بود و طبیعتاً شهر ناسالم نمی تواند پذیرای شهروندان سالم باشد اینجاست که حضرت علی (ع) می فرماید: «هیچ شهری برای تو از شهر دیگری بهتر نیست، بهترین شهرها آن است که پذیرای تو باشد» (دشتی، ۱۳۸۶: ۵۲۷).

بشر از اولین روزگاران شکل گیری شهرها و اجتماعات اولیه همواره به دنبال شرایط مطلوب برای زندگی و زیستن بوده است و برای شهرها قائل به حدود مشخصی برای رشد و گسترش بوده است به شکلی که در دوران های مختلف تاریخ بشري اندیشه مندان و فرزانگان اعداد و ارقام مختلف و حد و حدود متفاوتی را برای رشد شهرها در نظر گرفته اند که با گذر از این حدود شهر مطلوبیت خود را از دست می داد. به عنوان مثال سقراط عقیده دارد که توسعه ای شهر مدام که وحدت آن را به خطر نیاندازد مجاز است، اما نه بیش از حد. پس باید مراقب بود که شهر نه زیاد کوچک باشد و نه زیاد بزرگ بلکه حد وسط را نگه داشت تا وحدت خود را حفظ کند (افلاطون، ۱۳۸۴: ۲۱۸) او اندازه هی بهینه ای شهر خود را ۵۰۴۰ نفر می داند و از این دست نظریات تا امروز نیز همچنان ادامه دارد در سال ۱۹۴۵ کلارک این اندازه را بین ۱۰۰ هزار تا ۲۰۰ هزار نفر جمعیت می دانست، در سال ۱۹۶۰ کمیسیون سلطنتی انگلستان شهرهای بین ۱۰۰ هزار تا ۲۵۰ هزار نفر را شهر بهینه معرفی می کند (زبردست، ۱۳۸۳: ۱۸).

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

کسانی مانند هاروی نیز اعتقاد دارند که اندازه بهینه برای شهر وجود ندارد و دلیل خود را در سطوح مختلف عملکردی شهرها ای بیان می‌کنند زیرا هر شهر با توجه به سطح قرارگیری خود توان پذیرش عملکردهای ویژه‌ای را دارد پس نمی‌توان اندازه‌ی ثابت و استانداردی را به عنوان حد بهینه‌ی شهر در نظر گرفت.

در کل نظریات مربوط به حد بهینه‌ی شهر را می‌توان در چهار گروه جای داد:

۱- آندیشمندانی که اندازه‌ی مشخصی را به عنوان اندازه بهینه‌ی شهر مطرح نموده اندکه دامنه‌ی تغییرات آن از ۵۰۴۰ نفر افلاطون تا ۸ میلیون نفر گودم متفاوت است.

۲- گروهی که به اندازه‌ی بهینه‌ی شهر اعتقادی ندارند و حتی گاه آن را یک مفهوم بی معنی در برنامه‌ریزی می‌دانند مانند دیوید هاروی.

۳- گروهی که اندازه‌ی بهینه‌ی شهر را در چارچوب نظام شهری بهینه مطرح می‌کنند و بیشتر به سلسله مراتب نظام شهری اعتقاد دارند مانند کوین لینچ.

۴- گروهی که اندازه‌ی بهینه‌ی شهر را در چارچوب شهرهای کوچک، میانی یا بزرگ طرح می‌نمایند و هر یک دلایلی را نیز بر اثبات ادعای خود مطرح می‌کنند (زبردست، ۱۳۸۳: ۵۹-۶۲).

حال باید گفت آیا می‌توان بر اساس بهینه بودن اندازه‌ی شهر سالم بودن آن را نیز مشخص نمود؟ به هر روی حالت بهینه می‌تواند بیانگر سلامت شهر باشد که ملاحظه شد توافق عمده‌ای بین صاحب نظران در این زمینه وجود ندارد. بنابراین می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که اندازه‌ی بهینه‌ای برای شهر متصور نیست و معیارهایی که تعیین کننده‌ی بهترین‌ها هستند شاید چیزی جز سراب نباشند (زان باستیه، ۱۳۷۷: ۱۲).

شهر سالم در عصر جهانی شدن

توسعه و گسترش فن آوری‌های ارتباطی جدید ساختارهای جوامع بشری را دگرگون نموده است و شهرها به دلیل این که خود مولد این فن آوری‌ها بوده اند بیش از سایر مناطق از آن تاثیر پذیرفته‌اند. جهانی شدن در زندگی روزمره‌ی ما تاثیر روزافزونی دارد و ابزاری است که برای سلامت شهرهای هم تهدید و هم فرصت محسوب می‌شود. ره آوردهای جهانی شدن برای شهرهای مبداء فرستی جهت ارائه‌ی الگوهای بومی خود به جهانیان و برای شهرهای مقصد تهدیدی در راستای الگوهای محلی آنها محسوب می‌شود. روزگاری افلاطون همدردی را بزرگترین حسن شهر می‌دانست و امروز بی‌خبری درد بزرگ شهرهاست (افلاطون، ۱۳۸۴: ۲۹۶).

جهانی شدن باعث افزایش وابستگی شهرهای اقتصاد جهانی و اثر پذیری شدید این شهرهای از نوسانات اقتصادی جهان شده است که کاهش شدید کیفیت زندگی در شهرها را در این بحران‌ها به دنبال داشته است که نمونه‌ی آن را می‌توان در بحران اقتصادی ۹-۲۰۰۸ به وضوح مشاهده کرد (اسکات، ۱۳۸۴: ۲۰۰-۲۰۰۹).

شهرهای خواستار جهانی شدن درباره‌ی نقش و موقعیت خود در جهان یک حاشیه‌ی نامنی دارند که چگونه بین الگوهای بومی شهرهوندی و الگوهای معادل جهانی آن تعادل ایجاد کنند. تغییر الگوهای شهرهوندی به دلیل تاثیر پذیری از فرایندهای جهانی، رواج استانداردهای زندگی جهانی یکسان برای مناطق جغرافیایی گوناگون، گسترش شهرهای شبکه‌ای و کاهش روابط انسانی مهمترین نگرانی‌های این شهرهای در برخورد با جهانی شدن است (شورت، ۱۳۸۴: ۱۴۷).

پس آیا شهرهای در عصر جهانی شدن شهرهای سالمی هستند؟ یا فقط در صدد رعایت استانداردهای جهانی می‌باشند؟

ماهنشاھ علمی تخصصی پایا شہر

سیر تاریخی شهر سالم

اولین بار تفکر شهر سالم در دهه ۱۹۸۰ توسط سازمان جهانی بهداشت مطرح شد که مبتنب بر همکاری بین بخشی و مشارکت مردمی در راستای دستیابی به برنامه سلامت می باشد. بعدها موضوع شهر سالم در سال ۱۹۸۴ در کنفرانسی در شهر تورنتو کانادا مجددا عنوان شد. دو سال بعد از این کنفرانس در سال ۱۹۸۶ کنفرانس ارتقای بهداشت در شهر اتاوا برگزار گردید. در این کنفرانس اصول بهبود بهداشت به تصویب رسید که بیشترین تاکید آن بر مواردی بود که بعدها چارچوب اصلی پروژه شهر سالم سازمان بهداشت جهانی را فراهم ساخت. مفهوم شهر سالم را اولین بار پروفسور لوناردو دهل استاد دانشگاه برکلی در کنفرانس ۱۹۸۴ شهر تورنتو کانادا با عنوان "ماورای مراقبت های بهداشتی" ارائه کرد. وی شهر سالم را به این شرح توصیف نمود: "منظور از شهر سالم محیطی اجتماعی، فیزیکی و دارای تسهیلاتی است که انجام تمامی فعالیت های زندگی را با سهولت و با کارایی مطلوب امکان پذیر می سازد (edris 2003: 166)" مشارکت و توانمند سازی اجتماعی به عنوان هسته ای اصلی در اجرای جنبش شهرهای سالم مطرح است که بر اصول "سلامت برای همه" سازمان جهانی بهداشت و "ارتقای سلامت" منشور اوتاوا که تاکید می کند (2009:45) شهر سالم شهری است که به طور مدام و مستمر در حال آفرینش و بهبود محیط های فیزیکی و اجتماعی و گسترش منابعی است که مردم را قادر می سازد که یکدیگر را در اجرای تمامی عملکردهای زندگی و دستیابی به حداکثر توان هایشان پشتیبانی نمایند. در شهر سالم پیوسته باید با فراهم آمدن شرایط مطلوب همکاری بین بخشی محیطی فراگیر شود. شهر وندان ضمن مشارکت و حمایت یکدیگر در انجام کلیه امور زندگی قابلیت های خویش را به حداکثر ممکن برسانند (who 2007) در معرفی شهرهای سالم سازمان جهانی بهداشت الگویی را بدین شکل معرفی کرده است:

- محیط فیزیکی پاک، ایمن و باکیفیت بالا شامل مسکن مناسب
- محله های سالم و حامی یکدیگر

- میزان استفاده مناسب از مشارکتمرد و هدایت مردم در زمینه هایی که بر زندگی، سلامت و رفاه تاثیر می گذارد.

- تأمین نیازهای اساسی (غذا، آب، مسکن و اشتغال برای تمام شهروندان)

- وجود سطح بالایی از بهداشت (پایین بودن شیوع بیماری ها)

ماهنشاھ علمی تخصصی پایا شهر

مأخذ: نگارندگان بر اساس منابع گوناگون

ویژگی های شهر سالم

در شهر سالم عموم مردم دارای فرصت های شغلی مناسب و برابر هستند، در نتیجه همه آنها از یک رفاه نسبتاً مطلوب برخوردار می باشند. شهر سالم دارای فضای عمومی و چشم انداز شهری زیبا با الهام از فضای سبز مناسب و تلفیقی از مهندسی بومی و مدرن می باشد. شهر باید دارای امکانات فرهنگی و آموزشی مانند کتابخانه ها، فرهنگسراه‌ها، سینما، دانشگاه ها و... باشد و این امکانات بطور عادلانه در اختیار عامه مردم قرار گیرند. زمینه های لازم برای مشارکت و فعالیت اجتماعی بانوان به طور عادلانه ایجاد شده باشند.

شهر سالم ویژگی های زیر را دارا می باشد:

- کار اصلی شهر سالم تأمین هرچه بیشتر سلامت جسمی، روانی، اجتماعی و فرهنگی شهروندان است. شهر سالم برای ارتقاء چنین سطحی از حیات مدنی می تواند نیروی مردمی را بسیج کند.
- شهر سالم شرایطی را فراهم می سازد که بر سیاست های ملی بهداشت عمومی اثر گذاشته تا بتواند توسعه بهداشتی را موجب گردد.

- شهر سالم در سازمان دهی و سامان دهی جلب همکاری و هماهنگی دستگاه ها و سازمان های بین بخشی تلاش می کند که تمام امکانات بالقوه، با حمایت مردمی بکار گرفته شود.

- شهر سالم شبکه های شهری و بین شهری برای توسعه بهداشت و ارتباط آن با مرکزی را ایجاد کرده و شرایط دسترسی همگان به بهداشت و سلامت را فراهم می سازد.

به عبارت دیگر شهر سالم شهری است که دارای ویژگی های زیر باشد:

- ایجاد محیط ایمن و تمیز و باکیفیت بالا

- ایجاد یک اکوسیستم که در حال حاضر ثبات داشته باشد و برای مدت طولانی پایداری داشته باشد.
- حمایت دوچاره و قوی و بدون بهره کشی از جوامع
- درجه ای بالایی از مشارکت و کنترل به وسیله عموم در تصمیماتی که بر زندگی، سلامتی و ... تاثیرگذار است.
- چاره اندیشی برای نیازهای پایه ای افراد جامعه نظیر (غذا، آب، شغل و...)
- دسترسی به طیف متنوعی از تجارب و منابع
- ارائه اقتصاد شهری مطلوب، حیاتی و خلاق

- تشویق اعضای جامعه به داشتن توجه نسبت به گذشته و میراث های فرهنگی و بیولوژیکی شهر و ساکنانش

- ایجاد فرمی که با شهر سازگاری داشته باشد و ویژگی های قبلی شهر را افزایش دهد.
- ارائه سطح بهینه ای از خدمات مراقبت های بهداشتی که برای همگان در دسترس باشد.
- ارائه سطوح بالایی از سلامتی و کاهش بیماری (نگارندگان بر اساس منابع گوناگون)

بعاد زیست محیطی شهر سالم

توسعه ای پایدار دیگر موضوع پذیرفته شده ای است که همگان به آن اذعان دارند و شهرها بیش از هر زمان دیگری نیاز به نگرش پایداری در وضعیت زیست محیطی خود دارند. آلودگی در شهر ها بیداد می کند، هر ساله آلودگی هوای شهر ها تعداد زیادی از شهروندان را به کام مرگ می کشاند، گسترش افقی شهر ها پایداری انرژی را به شدت تهدید می کند، پس ماند ها، زباله ها و فاضلاب شهری که خود حدیث دیگری است. تلاش برای دست یابی به شهر ایده آل بدون توجه به مسایل زیست محیطی فوق قطعاً تلاشی بیهوده خواهد بود پس باید به موضوع توسعه ای پایدار شهری به عنوان یکی از مهمترین اولویت های

ماهnamه علمی تخصصی پایا شهر

شهری پرداخته شود تا شهر سالم پدیدار شود. ممانعت از گسترش بی رویه‌ی شهرها، توجه به حمل و نقل عمومی، نزدیکی به شبکه‌های مهم حمل و نقل افزایش آگاهی‌های شهروندان از جمله اقداماتی است که باید انجام گیرد. در ایران نیز در برنامه‌ی چهارم توسعه (۱۳۸۴-۱۳۸۸) در ماده‌ی ۶۱ و ۶۲ به پسمندها و آبودگی هوای شهری توجه شده است (برنامه‌ی چهارم، ۹۰ و ۹۱ و ۱۳۸۵) که برای رسیدن به این اهداف و تامین شرایط شهر سالم باید با دقت و سرعت بیشتری برنامه‌ی ریزی شود (مسیحی، ۱۳۸۳: ۳۱۳).

جمع‌بندی وارائه پیشنهادات:

شهرها به عنوان پدیده‌ای پویا و دینامیک در طول تاریخ نقش‌های مختلفی را پذیرفته و فراز و فرود بسیاری را پشت سر نهاده تا به وضعیت امروزی درآمده‌اند. آنچه همواره در این گستره‌ی تاریخی ذهن اندیشمندان حوزه‌ی شهری و حوزه‌های وابسته به آن را به خود مشغول داشته است توجه با تامین فضایی قابل زیست برای شهروندان بوده است که از آن با عنوان شهر سالم یاد شده است.

در بین اندیشمندان مختلفی که به شهر و موضوع شهر سالم پرداخته اند جغرافیدانان به دلیل داشتن موقعیت میان رشته‌ای و داشتن نگرش سیستمی اثر گذاری بیشتری داشته و دارند. شهر سالم، شهر ایده‌ال و اتوپیای انسان را در همه‌ی اعصار تشکیل می‌داده است.

با رشد سطح بهداشت و کاهش مرگ و میر نوزادان به سرعت جمعیت جهان افزایش یافت و شهرها هم از این رشد طبیعی برخوردار شدند و هم پذیرای موج عظیم مهاجران روسایی به خود شدند با حاکمیت این روند جمعیت شهرها به سرعت رشد پیدا کرد و مشکلات شهری نیز روز به روز نمود بیشتری پیدا کرد. داشتمان سعی کردند برای شهرها و بخاطر حفظ سلامت آنها اندازه‌ی بهینه‌ای تعریف کنند که نتایج مناسبی عاید نشد زیرا کمتر توافقی بین آنها وجود داشت.

از دیگر مطالبی که در این مقاله به آن پرداخته شده است سلطه اتومبیل بر شهر هاست و خارج شدن شهر از ابعاد انسانی است. نقش مشارکت شهروندان، بعد از زیست محیطی شهرها و جهانی شدن نیز در ایجاد شهر سالم مورد مذاقه قرار گرفته است. در پایان موانع تحقق شهر سالم و راهکارهای رسیدن به شهر سالم نیز مورد مطالعه قرار گرفته است. آمید آنکه قرن بیست و یکم قرن حاکمیت شهر انسانی با شهروندانی سالم باشد.

جوامع سالم دارای مشخصات منحصر به فردی هستند ولی اصول مشترکی نیز دارند که به ما اجازه در نظر گرفتن آنها را به صورت کلی می‌دهد. جوامع سالم دورنمایی از سلامت را برای آینده ارائه می‌دهند که در این راه فرایندهایی را جهت رسیدن به اهداف به کار می‌گیرند. بدین ترتیب این اصول ما را در شکل دادن به انگاره‌ای از شهر سالم یاری می‌دهد تا برای هر اصل معیارها و شاخص‌هایی مشخص گردد. با توجه به تعاریف و کیفیات ارائه شده از شهر سالم قواعد کلی به صورت اصول چهارده گانه با عنوان اصول شهر سالم استنباط و استخراج گردیده که هر یک ناظر به چند بهد از کیفیت شهر سالم است.

اصول	توضیحات
حیات بخشی پایدار	شهر باید قابلیت حیات داشته باشد. سلامتی و نیازهای اساسی انسان را تامین کند.
ایمنی و امنیت و مالی	شهر باید امن باشد. شهر باید از حوادث طبیعی (اعم از سیل و زلزله) و حوادث غیر طبیعی و زیان‌های جانی
بهره‌وری اقتصادی	شهر باید از اقتصاد مالی برخوردار باشد و بازدهی و راندمان را در همه عرصه‌های اجتماعی افزایش دهد.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

تعاون	ارتباطات اجتماعی سالم که شامل همیاری و همکاری و یاری و... شود.
دسترسی	شهر باید شرایط و تسهیلات بالفعل و بالقوه دسترسی مطلوب را نه تنها به مراکز خدمات بلکه اطلاعات، اخبار، منابع و مکان‌های خاص فرهنگی و مذهبی و غیره را مهیا نماید.
تعادل	شهر باید سعی در حفظ، استمرار، تقویت تعادل به معنی عام آن داشته باشد نیازها را برآورده کرده و از فشار بیش از حد به یک بخش به نفع سایر بخش‌ها جلوگیری کند.
سازگاری	بر اساس این اصل شهر می‌بایست موجبات سازگاری و همسازی اجزا و عناصر نسبت به یکدیگر و نیز ابعاد مختلف زندگی شهری با شرایط طبیعی را فراهم آورد.
پویایی (توسعه منظم)	شهر باید پویایی داشته باشد. این پویایی به توسعه ای هدفمند، مستمر و تا حد ممکن قابل پیش‌بینی تعبیر می‌شود که ناظر بر عدف یا اهداف مشخصی است.
هویت	شهر باید از انقطاع تاریخی و نیز گستاخ پیوندهای فرهنگی و... را از طریق حفظ و اعتلاء آنها ممانعت به عمل آورد، به صورتی که هویت شهر موجب بازشناسی آن گردد.
زیبایی	شهر باید تلاش کند تا در همه ابعاد علی‌الخصوص، در نمودهای کالبدی و بصری برای مردم لذت بخش باشد.
تنوع	شهر باید تلاش کند تا حداکثر تنوع را در ساختار کالبدی و اجتماعی و اقتصادی خود به وجود آورد تا از این طریق امکان ارزیابی و انتهاب را برای شهروندان به وجود آید.
بهره‌وری وقت آزاد انسان سالم	شهر باید تمیهیدات لازم و مناسب گذران اوقات فراغت خارج از جریانات جدی زندگی را برای تجدید قوای کلیه آحاد جامعه با شرایط مطلوب تامین نماید. یعنی استفاده مطلوب از وقت آزاد در جهت تحقق هدف انسان سالم
احساس تعلق	شهر باید احساس تعلق شهروندان را تقویت نموده و آن را با شیوه‌های مختلف به احساس مسولیت تبدیل کند تا این طریق بتواند به اهداف شهر سالم دست یابد. برقراری پیوند عاطفی بین مجموعه شهری و مردم (شعار شهر ما خانه ما)
بسته در نظر گرفتن شهر	شهر باید تلاش کند تا حتی المقدور داده‌ها و ستانده‌های خود را به ویژه در امور بهداشتی و محیطی تحت کنترل و حتی بازیافت و یا تصفیه نماید. بسته در نظر گرفتن سیستم شهر به معنی تعیین حدود و مرزهای مشخص در جهت چگونگی و میزان ارتباط متقابل شهر با محیط است. حتی المقدور از ورود داده‌های منفی (سیل) به شهر جلوگیری کند.

شاخص‌های شهر سالم

سازمان جهانی بهداشت مجموعه شاخص‌هایی را برای شهرهای سالم در چهار گروه عمدۀ شاخص‌های محیطی، شاخص‌های اجتماعی - جمعیتی و شاخص‌های بهداشتی دسته‌بندی کرده است:

شاخص‌های بهداشتی	شاخص‌های اجتماعی جمعیتی	شاخص‌های اجتماعی اقتصادی	شاخص‌های محیطی
پوشش سطح واکسیناسیون بچه‌های ۶ ساله	نرخ بیکاری	تعداد پیش‌بینی شده افراد بی‌خانمان	آلودگی هوا
تعداد مرگ و میر (تمام سنین)	درصد افراد معلولی که استخدام شده‌اند.	نرخ بیکاری	کیفیت آب

ماهنشاھ علمی تخصصی پایا شہر

تولد نوزادان با وزن کم	میانگین دوران تحصیل دخترها و پسرها	درصد افرادی که درامد کمتر از سرانه را دارند	سطح فضای سبز
وجود برنامه های آموزشی سلامت	سوانح آموزی بزرگسالان	درصد مکان هایی که از کودکان مراقبت می کنند.	دسترسی عموم به فضای سبز
امید به زندگی در بد و تولد	درصد افرادی که کمتر از درامد سرانه دریافت می کنند.	درصد همه تولدهای زنده	مکان های تفریحی و ورزشی
مرگ و میر نوزادان	اشتعال	درصد اشتغال افراد ناتوان	درصد خانوارهایی که در مناطق مسکونی زیر استاندارد زندگی می کنند.
کیفیت تغذیه		نرخ سقط جنین در ارتباط با کل تولدهای زنده	جمع آوری زباله

موانع تحقق شهر سالم

دست یابی به شهر سالم که از ویزگی پایداری نیز برخوردار باشد آرزوی دیرینه‌ی بشر بوده است اما در این راه همواره با مواعی رو به رو بوده است:

الف) تغییر و تحولات سریع فن آوری‌های نوین و ناتوانی شهرها در سازگاری با این سرعت فزاینده‌ی تغییرات.

ب) مهاجرت گسترده به شهرها و تشکیل بافت‌های حاشیه‌ای در شهرها که حاشیه‌نشینی خود یک بیماری شهری شناخته می‌شود.

پ) عدم وجود نگرش سیستمی به شهر و در نتیجه نبود ارتباط منطقی بین اجزای مختلف شهر.

ت) مشارکت ضعیف یا عدم مشارکت شهروندان در اداره‌ی شهر.

ث) توجه بیش از حد به ماشین در شهرها و خارج شدن شهرها از ابعاد انسانی.

ج) خالی بودن فضای نگرش ایدئولوژیک به شهرها و مادی گرایی افراطی در ساختار و کالبد شهر.

چ) عدم وجود پارادایم‌های علمی منطبق با ساختار بومی و محلی شهرها و پیروی آنها از الگوهای وارداتی بدون بومی سازی آنها.

ح) سیاست زدگی عرصه‌های مدیریت شهری و بی توجهی به روش‌های علمی و فنی در اداره‌ی امور شهری.

خ) ضعف ساختارها و چارت‌های سازمانی در شهرداری‌ها و قدیمی بودن بسیاری از قوانین و مقررات شهری.

د) ارتباط ضعیف و گاه‌ها منفصل مقامات شهری و شهروندان.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ذ) عدم وجود رسانه هاو نشریات فعال و اثر گذار در حوزه‌ی شهری خصوصاً در شهر های کوچک به عنوان پل ارتباطی میان مردم و مقامات شهری.

ر) رواج استاندارد های یکسان شهری برای مناطقی با شرایط متفاوت جغرافیایی.

ز) عدم نظارت بر زیر ساخت های عمدۀ شهری و کاهش عمر مفید آنها.

ژ) وجود نظام سلسله مراتبی برنامه ریزی از بالا به پایین و کاهش تطابق این برنامه ها با نیاز های شهروندان.

س) توجه فقط عددی به شهر ها به عنوان معیار های توسعه و بی توجهی به سایر شاخص های توسعه‌ی شهر

راهکارهای تحقق شهر سالم

الف) تقویت مشارکت شهروندان در اداره‌ی امور محلی و شهری.

ب) طراحی مکانیز مهایی جهت تاثیر گذاری هرچه بیشتر شهروندان بر ساز و کار تصمیم گیری در شهر ها.

پ) تقویت حس تعلق اجتماعی و اعتماد اجتماعی شهروندان.

ت) بازنگری در قوانین قدیمی و ناکار آمد در اداره‌ی امور شهری.

ث) بسط توانایی ها و مهارت های شهری شهروندان.

ج) تقویت نشریات بومی - محلی مرتبط با مسایل شهری جهت افزایش آگاهی های شهروندان.

چ) تاسیس و راه اندازی بانک ایده و حمایت از ایده ای نوی شهر وندان.

ح) توجه به شاخص ها و معیار های انسانی و کاهش سلطه‌ی اتومبیل در شهرها.

خ) آرام سازی فضاهای محلی (واحد همسایگی) از طریق اعمال محدودیت برای ورود اتومبیل و کاهش سرعت آن در این محدوده ها

د) در نظر گرفتن شرایط همه‌ی شهری بویژه کودکان و سالخوردگان به دلیل کم توانی آنها.

ذ) خارج کردن نقش شهرداری ها به عنوان یک واحد سیاسی و از بین بردن سیاست زدگی در آنها.

ر) شناسایی استعدادها و توانهای بومی - محلی شهر ها و تقویت آنها.

ز) توجه ویژه به مسائل زیست محیطی شهر ها و اصل توسعه‌ی پایدار شهری.

ژ) مدیریت برنامه مدار پسمندها و مسئله‌ی آلدگی شهری نه مدیریت هیاهو مدار و غوغای سالار.

س) طرح کاربرد نمادهای ایدئو لوژیک و دینی در ساختار های شهری جهت ایجاد ارتباط معنوی میان کالبد شهر و شهروندان.

ش) ایجاد راهکارهای قانونی جهت جلوگیری از گسترش بی شهری از طریق تعریف محدوده و جلوگیری از تغییر کاربری اراضی شهری.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ص) ارتباط منطقی و سیتماتیک با سایر شهر های دنیا با تاکید بر حفظ هویت شهری.

ض) توجه به شهر های پیاده به عنوان پارادایم شهری قرن بیست و یکم.

ط) اصلاح بافت های حاشیه ای و ناکارآمد شهری به عنوان یک کانون بحرانزای شهری در جهت اعتلای فضای شهری.

ظ) کاهش فاصله ی طبقاتی مین مناطق شهر و روستایی جهت کنترل مهاجرت به شهرها

منابع و مأخذ

- افلاطون. (۱۳۸۴). جمهور. ترجمه فواد روحانی. انتشارات علمی و فرهنگی: تهران.
- جان اسکات،آلن. (۱۳۸۴). شهر- منطقه های جهانی. ترجمه پانته آ لطفی کاظمی. انتشارات پردازش و برنامه ریزی شهری: تهران.
- دشتی، محمد. (۱۳۸۶). ترجمه نهج البلاغه. نشر سبط النبي: قم.
- ربانی، رسول. (۱۳۸۵). جامعه شناسی شهری. انتشارات دانشگاه اصفهان: اصفهان.
- زبردست، اسفندیار. (۱۳۸۳). اندازه شهر. مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرساز و معماری: تهران.
- ژان.دز،برنار باستیه. ژان.دز،برنار باستیه. (۱۳۷۷). شهر. ترجمه علی اشرفی. دانشگاه هنر: تهران.
- سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور. (۱۳۸۵). قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی،اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۴-۱۳۸۸).
- ساوج،مایکل،وارد،آلن. (۱۳۸۵). جامعه شناسی شهری. ترجمه ابوالقاسم پوررضا. انتشارات سمت: تهران.
- شیعه، اسماعیل. (۱۳۸۵). آماده سازی شهر برای کودکان. نشر شهر: تهران.
- طبیبیان، م. (۱۳۷۶). ارزیابی پروژه شهر سالم در ایران؛ نمونه موردی: کوی سیزده آبان. مجله محیط شناسی. شماره بیستم.
- عباس زادگان، مصطفی. (۱۳۸۶). شهر،شهروندی و ورزش. نشر شهر: تهران.
- علوی تبار، علیرضا. (۱۳۸۲). بررسی الگوی مشارکت شهر ونداندر اداره ای امور شهر ها(جلد اول). نشر سازمان شهرداری های کشور: تهران.
- فرید، یدالله. (۱۳۸۴). جغرافیای و شهرشناسی. انتشارات دانشگاه تبریز: تبریز.
- ویلیامز،کتی. (۱۳۸۳). دستیابی به شکل پایدار شهری(جلد اول). ترجمه واراز مرادی مسیحی. انتشارات پردازش و برنامه ریزی شهری: تهران.
- یونگ رنای شورت،جان وہیوم کیم. (۱۳۸۴). جهانی شدن و شهر. ترجمه پانته آ لطفی کاظمی. انتشارات پردازش و برنامه ریزی شهری: تهران.

www.UN world urbanization prospects.th2009/revision

www.aftab.ir.1387